

2° Testimonium humanum auctoritate ad fidem faciendam non semper pollet, nam homo potest decipi et decipere;

205. — Testimonium dogmaticum *per se* nunquam aut fere nunquam firmam fidem gignere valet, licet esse possit motivum sufficiens ad assensum prudenter adhibendum.

1° Si agitur de homine apprime versato in aliqua disciplina, et ceteroquin probitate noto, ejus testimonium, licet non infallibile, est tamen gravis ponderis.

2° Si ageretur de pluribus scientia et probitate conspicuis, qui idem ferunt testimonium, istud erit tantò probabilius.

3° Tandem si in aliquam sententiam periti omnes uniformiter convenirent, eorum testimonium haberet maximam auctoritatem.

Verumtamen illud etiam testimonium, saltem in quacunque materia, non est infallibile, ut constat v. g. ex errore communi de motu solis circa terram, et telluris immobilitate in centro mundi, etc.

Diximus in *quacunque materia*, nam quoad veritates obvias, illud testimonium omnimodam fidem gignere potest.

206. — Sed testimonium historicum praesertim considerare debemus, utpotè strictius constituens illum fontem veritatis diversum ab aliis tribus quos perpendimus. Illud testimonium aliquando certitudinem propriè dictam gignit, aliquando meram probabilitatem.

In sequentibus thesibus agemus 1° de auctoritate non plena, 2° de auctoritate plena.

207. — THESIS I. *Testimonium humanum, etiamsi non plenam habeat auctoritatem, in vita usura est prudentis norma agendi et judicandi.*

Probatur. Illud 1° quod plerumque non fallit, et 2° est omnino necessarium homini, haberi debet tanquam norma in vita usura. Atqui hujusmodi est auctoritas etiam non plena. Ergo haec auctoritas tanquam norma in ordinariis vitae operationibus haberi debet.

Probatur minor quoad 1. partem. 1° Auctoritatem plerumque non fallere, constat experientia et ratione. Etenim

1° experientia propria saepenumero comprobamus veritatem rei narratae. 2° Ratio docet hominem natura sua inclinari ad veritatem testandam, ac proinde non mentiri sine motivo. Porrò illud motivum mentiendi gratuito supponi nequit in homine frangi et constanti, in quo est probitas *ordinaria*: neque etiam potest supponi in quolibet homine qui damnus, aut saltem nullum commodum, ex mendacio retraheret, ut generatim contingit; in ipso enim est probitas veluti *coacta*. Ergo auctoritas saepenumero non fallit, ac proinde in rebus vitae ordinariis testes generatim habent veracitatem.

2° *Pars minoris* fuit antea probata (202-203).

Igitur generatim concludimus fidem auctoritatis humanae, etiamsi non semper omnem suspicionem erroris et deceptionis removeat, esse tamen normam prudentem in iudicando et agendo. Est enim *regula perfectior* qua haberi possit in hisce adjunctis, in quibus tamen nemo a iudicando et agendo prorsus cohiberi potest.

208. — THESIS II. *Testimonium historicum, in quibusdam adjunctis, omnem formidinem erroris excludit et gignit certitudinem propriè dictam.*

Probatur. Ut testimonium plenam jure fidem sibi vindicet, requiritur ut constet 1° de scientia certa, et 2° de veriloquio ex parte testium. Atqui aliquando ex adjunctis certissima constat de utroque. Ergo... Major per se constat, nam factum cognoscitur a nobis ut contigit, 1° quando testes non decipiuntur in cognitione hujus facti, seu illud cognoscunt sicuti reapse evenit; atque 2° quando nullum est mendacium in testificatione. Dummodo constet de scientia et veracitate testium, constat etiam de facto narrato.

Minor duabus partibus coalescit quas ordine adstruimus.

Prob. 1ª pars minoris, scilicet de scientia testium constare posse.

Etenim agitur de facto sensibili. Atqui ut constet de scientia testium respectu ejusmodi facti, sufficit ut certò sciamus 1° sensus eorum fuisse rectè dispositos et 2° convenienter adhibitos.

Jamverò 1° si testes sunt multi, impossibile est ut sensus omnium in eodem vitio simul deprehendantur. Præterea, si ageretur de facto quod percipi posset etiam ad iis qui habent sensus aliquo vitio infectos, v. gr., de existentia alienjus civitatis, multò minus esset periculum erroris.

2° Dubitare etiam non possumus quin sensus diligenter adhibeantur, si agitur de facto publico et illustri quod fragosè spargatur, et vividè feriat animos contentium.

Insuper si inter testes essent homines prudentia et solertia præstantes, qui ad rem inquirendam gravissimis motivis incitentur, magis removeretur periculum deceptionis.

Igitur in hisce adjunctis impossibile est ut sensus non sint sufficienter dispositi et convenienter adhibiti ad scientiam facti acquirendam : v. gr., si quis dubitat de existentia Romæ vel Londini ex eo quod testes, qui factum narrant, possunt decipi, ille ut insipiens meritò haberetur. Hinc aliquando circumstantiæ sunt tales, ut omnem formidinem deceptionis in testibus plenè removeant.

Prob. 2ª pars minoris, scilicet aliquando certè constare posse de testium veriloquio. Etenim si testes 1° sunt multi etate, natione, ingenio, studiis, moribus, etc., diversi, et tamen 2° eorum testimonium sit constans et uniforme, istud tanquam verum haberi debet. Ut esset deceptio in testimonio, requireretur consensus omnium testium in aliquo uniformi mendatio. Atqui in hisce adjunctis uniformitas in mentiendo est naturaliter impossibilis, siquidem

1° Homo non potest ut mendax haberi, quin saltem sit pro illo aliqua utilitas in mentiendo : nemo gratis est malus. Jamverò in hac multitudine testium, impossibile est ut testes eadem cupiditate moveantur in mentiendo ; nam ex hypothesi nonnulli, non emolumentam, sed damnum ex mendacio retraherent.

2° Præterea concordia esset etiam impossibilis, quia inter testes nonnulli certò eveniantur qui impudenter mentiri nolissent, aut saltem constanter et uniformiter mentiri non potuissent.

Ergo 1° omnes testes non potuerunt in idem mendacium

convenire eodem bono illecti, et 2°, etiamsi pactum illud subaudirent, non potuissent ita concorditer testificari ut nemo audientium fraudem detegere valeat.

Ergo testimonium historicum aliquando ita evadit certum ut fidem plenam faciat.

200. — Aliquando testes pauci sufficiunt ad plenam fidem faciendam, quando scilicet factum enarrant coram iis qui 1° aliunde illud factum cognoscere possunt, 2° de tali facto aliquid timerent, 3° penis et tormentis mendaces compellere valent.

In hac enim hypothesi indubiè constat de veriloquio ; nam 1° nulla spes alios decipiendi testes manet, qui 2° tutò mentiri nequeunt, et exindè nulla cupiditate adduci poterunt ad contumaciter mentiendum. In hisce adjunctis constat de veracitate.

De scientia certa cæteroque constare potest ex natura facti : si agitur, v. g., de occasione alicujus hominis, de combustione alicujus civitatis, etc.

210. — *Scholium.* Illud testimonium gignit certitudinem moralem (170), quæ in moribus hominum nititur ; nam veritas testimonii illius fundatur in constantia legum moralium ; licèt physicè possibile sit ut homines in hisce adjunctis aliter operentur, est tamen moraliter impossibile ut aliter agant.

Leges illæ morales quibus fulcitur testimonium historicum, sunt sequentes :

1^a Lex. *Homo naturaliter verum appetit*, et hæc lex respicit scientiam. Itaque quando veri inquisitio non est laboriosa, nec ejus apprehensio incommoda, homo illud amplectitur.

2^a Lex. *Homo non nisi amore boni (sive realis sive præsumpti) ad operandum et appetendum impellitur.* Unde non mentitur sine causa, id est, sine aliqua utilitate in mendacio quæsita.

Hinc ut testimonium sit falsum, requiritur ut sit obex quo impediatur cognitio, vel ut sit aliquid bonum mendacio obtinendum.

211. — *De testimonio totius generis humani.* — De sensu naturæ communi. Hactenus consideravimus testimonium quorundam testium, quod non modò est peculiare

medium cognoscendi, verum etiam in superius determinatis adjunctis (208) constituit criterium externum veritatis. Adde huc quod potest etiam considerari testimonium omnium hominum, qui aliquando in unam conveniunt sententiam, sive circa factum quoddam elapsum, sive circa veritatem aliquam. Omitto nunc testimonium primi generis quod non distinguitur a traditione, considerare oportet testimonium generis humani quando est dogmaticum: hoc proprie dicitur *consensus communis*. Circa hunc consensum communem queri potest utrum semper et in omnibus infallibilem sibi vindicet auctoritatem.

212. — THESIS III. *Consensus communis non semper et in omnibus est auctoritas infallibilis.*

Constat ex facto. Nam plures sunt errores ad ordinem dogmaticum pertinentes quos perdidit omnes homines professi sunt: v. g. motus solis circa terram; omni infansuum cometarum, etc. Ergo...

Sol. Verum hi errores ut tales non sunt judicia communia proprie dicta; homines stricte non consentiunt in *id affirmandum*, quod reapse est erroneum, sed in aliquid complexum quod involvit aliquam falsitatem.

213. — THESIS IV. *Judicia verè communia quæ a sensu communi dimanant, nequeunt esse falsa.*

Nota. Hic agitur, non de aliquo dogmate acutiore et merè speculativo, vel de judicio communi cupiditatibus faventi, quale fuit, v. g. error polytheismi, sed de hisce judiciis practicis quæ gaudent universalitate, diuturnitate, constantia, quibus nulla causa particularis assignari potest; secus aliter dicendum esset.

Probat. Hæc judicia a natura rationali proficiuntur prout ipsa, non in uno individuo, sed in tota humanitate sese explicat. Atqui natura rationalis, prout est in omnibus, fallax esse nequit. Ergo hæc judicia falsa esse nequeunt.

Probat. *major*, nempe hæc judicia a natura ipsa ortum derivare.

Hæc judicia quæ ab omnibus hominibus proferuntur, sunt universalis, permanens, uniformis effectus ordinis

naturalis. Atqui nulla causa sufficiens hujus effectus potest inveniri, nisi in natura, quæ est constans, uniformis et eadem in omnibus. Ergo...

Minor est certa, et præterea abundè constat ex antea dictis de necessaria rectitudine naturæ et facultatum (179, 180, etc.)

214. — Vis qua natura rationalis efformat hæc judicia, dicitur *sensus natura communis*, qui non est facultas cæca et instinctiva, diversa ab intellectu et ratione, ut volunt Reid et eclecticis, sed est ipsa intelligentia prout sine artis presidio, generatim et spontè sese evoluit, non in uno tantum individuo, sed in ipsa humanitate.

215. — Quædam tamen judicia communia a primitiva traditione repeti possunt, quæ multe veritates aliores omnibus populis, utcumque rudibus, aliquo modo innovaverunt.

§ II. De testimonio mediato seu de historia et traditione.

216. — Hucusque consideravimus testes immediatos. Nunc de testibus mediatis speciatim agendum est, quibus testimonium aliquod ad disjunctos intervallo locorum et temporum homines defertur. Hæc translatio fieri potest, sive 1° per *traditionem*, nempe per aliquam testium mediatorum seriem ore rem transmittentium, sive 2° per enarrationem factorum scriptis commendatam, nempe per *historiam*.

I. De traditione.

217. — Traditio, quæ, juxta vim vocabuli, significat transmissionem veluti de manu in manum, sumi potest in sensu objective, nempe pro re ipsa tradita, vel subjective, in hoc ultimo sensu traditio definiri potest: *testium continuata successio memoriam facti non scriptis, sed ore transmittentium*. Traditio indubiam parere potest fidem, si omnes habeat illas condiciones quæ requiruntur ad testimonium humanum, ut omninò certum et omni exceptione majus evadat.

Quando ex circumstantiis constat testes non fuisse *deceptos* neque *deceptores*, narratio facti incolumis ad nos pervenit.

218. — Ut traditio haberi possit tanquam fons cognitionis certæ quasdam sibi vindicare debet conditiones que omnem formidinem erroris removeant :

1. Ex parte *traditionis ipsius* requiritur ut sit ampla, uniformis et constans.

1° *Ampla*. Ampla erit si pluribus semper testibus coauerit qui commune mendacium pacisci non potuerunt. Porrò si est diversitas, imò oppositio inter testes, si nulum commercium inter se habuerunt, federe inter se certò non adstringuntur ut uniformiter mentiantur. Præterea ex amplitudine traditionis constabit etiam de veritate cognitionis quam testes habent de facto; impossibile enim est ut multi testes eodem modo mutentur, aut pravè audiant narrationem testium oculatorum.

2° *Uniformis*. Uniformitas, saltem quoad facti substantiam et præcipua adjuncta, probat primam cognitionem esse *veram*, ejusque transmissionem esse *sinceram*.

Hæc uniformitas requiritur, non in uno tempore particulari, sed in omnibus temporibus; undè traditio

3° Debet esse *constans* : si enim esset interruptio, ita ut aliquo tempore in nihilum abeat, et postea resumatur, non amplius habebimus certitudinem facti enarrati; regredi non possemus ad ipsum fontem traditionis, nempe ad testes oculatos.

II. Ex parte facti requiritur ut traditio sit *illustris*, nempe ut ejus objectum publicum sit et notorium, ita ut ad attentionem plurium excitandam polleat, et propterea a pluribus semper cognosci poterit.

219. — Monumenta optimam afferunt confirmationem traditionis, sicut et historio. Per *monumentum* intelligitur opus aliquod artis ad facti memoriam testandam elaboratum, v. gr., numismata, inscriptiones, picturæ, ædificia, etc.

220. — Traditio Ecclesiæ omnes has dotes sibi vindicat, ac proinde præ se fert omnes characteres certitudinis humanæ : simplicissima semper fuit, nempe innumeris semper testibus constare visa est, quorum multi inter se nullam communicationem habuerunt. Est uniformis et constans, ita ut inter testes remotissimos ratione temporis et loci nulla sit diversitas.

Præterea versatur circa factum illustre, attentionem excitans, nemini indifferens, siquidem agitur de evento qui pro omnibus erit fons salutis perpetuæ aut æternæ damnationis. Igitur, traditio Ecclesiæ, etiãsi divinis promissionibus orbaretur veracitatis, semper haberi deberet ut maxima gaudens certitudine humana.

II. De historia.

221. — Historia est etiam aliquod medium peculiare cognoscendi facta, quæ secus propter temporis lapsum ignorarentur, et idcirco simul cum traditione aliquid exhibet testimonium testium mediatorum. Historici tamen esse possunt testes oculati factorum quæ narrant; sed hic nartatus pro legentibus est semper aliquid testimonium mediatum, siquidem instrumentum seu codicem nonnisi opera aliorum exceperimus.

222. — Ut historia tanquam testimonium certum haberi possit, requiritur.

1° Ut sit *vera*;

2° Ut non sit *interpolata*.

Enim certitudo testimonii historici expostulat ut sit veritas in prima facti enarratione, nempe ut scriptor verum dixerit, sui scientia et probitate ornatus fuerit. Sed requiritur præterea incolumis transmissio ejus testimonii.

223. — Ut constet de veracitate *testimonii primordialis*, plures iterum conditiones requiruntur sive ex parte *rei narratæ* sive ex parte *narrantis*.

1° Res quæ narratur non debet esse intrinsecus impossibilis, neque aliis factis certis contradicere. Si adjuncta rei quæ in se est absolutè possibilis, sibi invicem repugnent, suspicio etiam esset de ipsius testimonii falsitate.

2° Quoad *narrantis qualitatem*, requiritur ut historicus scientiam sufficientem habeat rerum de quibus scribit, et præterea sit probitate exornatus.

Scientia et veracitas scriptoris determinatur ex adjunctis : Igitur si testis se ubique gravem, probum, veritatis amantem exhibeat, si ad notitiam certam rei habendam fuerit idoneus, illi denegari nequit autoritas.

Omnes enim dotes habet quæ ad veracitatem testis suadendam sufficiunt.

224. — Ut constet de veracitate *testimonii actualis*, non sufficit ut compertum sit scriptorem non fuisse deceptum neque deceptorem; requiritur enim insuper ut primordiale testimonium ad nos usque incoleme perveniat, nempe ut liber sit authenticus et incorruptus.

1° Dicitur *authenticus*, quando revera *pertinet ad hunc auctorem vel tempus cui adscribitur*. Authenticitas adstrui potest argumentis intrinsicis vel extrinsecis.

Argumentum *intrinsicum* illud est quod ex ipsa indole libri desumitur: v. gr., conferendo stylum, doctrinam, sententias, etc. libri, sive cum indole, moribus, opinionibus, etc. ipsius auctoris aliunde cognitis, sive cum ratione scribendi temporis quo ipsum auctor scripsisse perhibetur.

Argumentum *extrinsicum* illud est quod desumitur sive ex testimoniis cœvorum, sive ex aliqua traditione certa, sive ex quibusdam monumentis nomen auctoris et operis referentibus, etc. Liber qui non est *authenticus* seu *genuinus*, dicitur *suppositus* aut *spurius*.

2° Dicitur *incorruptus*, quando ei nihil est additum et nihil detractum; secus diceretur *interpolatus* aut *mutatus*, et generatim *corruptus*. Integritas comprobatur per collationem variorum codicum, quando deest autographus certè authenticus. Si plures existant codices apprime conformes, hæc conformitas fontem omnium esse communem demonstrat.

Sed fons plurimum potest esse communis quominus ipsius stirps sit verus autographus. Possimus enim distinguere 1° fontem *immediatum* codicum quos habemus, 2° fontes *mediatos* ex quibus hi fontes immediati exordium ducunt, et tandem 3° fontem *primarium*, seu ipsum opus auctoris manu propria aut aliena conscriptum.

Si igitur certò constaret codicum conformium genesis ita esse ut sint codicum series quæ nullum fontem *communem* habeant nisi *primarium*, liber ut interpolatus haberi non posset: conformitas cum ipso auctoris opere evaderet indubia.

225. — Methodus benè judicandi de authenticitate et

integritate librorum dicitur *ars critica*, a verbo græco *κρίνω*, *judico*.

Ars verò *hermeneutica* artem denotat verum librorum sensum determinandi; vox hermeneutica ab *ἑρμηνεύω*, *interpretor*, eruitur.

De scepticismo.

220. — Ex enucleatis et probatis circa fontes veritatis, iudicium ferre possumus de scepticismo, qui tueri conatur omnia hæc media, vel quedam saltem, imparia esse ad veritatem inveniendam, ac proinde contendit *nihil* posse certò cognosci seu de omnibus esse dubitandum, vel in omni rerum ordine vel in quodam particulari.

Cum dubium esse possit universale vel particulare, fictitium et hypotheticum, vel reale, definitivum et absolutum, sequitur scepticismum dividi posse:

1° In universalem seu Phyrrohismum, qui fertur circa omnes veritates omnique media cognoscendi, ac proinde omnem possibilitatem verum inveniendi abjicit.

2° In particularem, qui medium aliquod particulare cognoscendi inficiatur, unum aut alterum veritatum ordinem incertum esse asseverat.

3° Tandem Cartesius, existimans certitudinem omnem funditus dimanare ex testimonio conscientiæ, dubium hypotheticum ac methodicum induxit, et aliquem scepticismum sui generis amplexus est. In primo paragrapho agemus de hac dubitatione Cartesianæ; quia est simul fictitia seu ad demonstrationem spectans, et realis seu vere sceptica, ac proinde est methodus viam pandens ad realem scepticismum; in secundo, de ipso scepticismo universim sumpto.

§ I. De dubitatione Cartesianæ.

227. — Circa hæc dubitationem methodicam non omnes Philosophi idem iudicium ferunt, siquidem alii, uti Rationalistæ, summis laudibus Cartesianum extollunt, dum alii, præsertim Traditionalistæ, hæc methodum acriter nimis impugnant. Verùm sæpius contigit ut laudatores et adversarii, ad eum iudicium ferendum, non solummodo consideraverint methodum illam in se, verum etiam illum

influxum quem habuit Cartesius in Philosophiam et Theologiam. Præterea dum loquuntur speciatim de ejus methodo, non sat animadvertunt Cartesium agere de certitudine philosophica, non autem de naturali, atque dubitationem *scientificam*, potius quam veram et practicam, in-
vexisse.

Ut exaggerationes illas contrarias vitemus, 1° loquimur tantum de methodica dubitatione in se, et 2° expendimus ejus valorem scientificum. Litem igitur non movemus de mente Cartesii, seu non inquiremus quisnam fuerit scopus hujus auctoris in illo systemate condendo, ac proinde omnes retractationes aut explicationes quæ illum scopum, nempe mentem auctoris aperiunt, ad rem nostram parvi faciunt. Igitur utrum in mente Cartesii dubium investum fuerit serium aut fictitium, practicum aut speculativum, id ne minimum quidem interest. Quæremus simpliciter an methodus Cartesiana valeat ad certitudinem *philosophicam* generandam?

I. Exponitur dubitatio Cartesiana.

228. — Existimavit Cartesius ad ædificium scientiæ, remotis erroribus, extruendum requiri : 1° ut semel in vita de omnibus dubitemus; sic poterimus omnia præjudicia quibus imbuti sumus exuere, ac proinde ad certitudinem philosophicam devenire.

2° Hic labor eversionis ad omnes cognitiones intellectus, rationis et sensuum exteriorum se extendit. Cartesius certitudinem, sive principiorum per se notoram, sive ipsarum mathematicarum demonstrationum, sive denique rerum existentium prorsus rejicit.

229. — Semel peracta in nobis hæc eversione cujuslibet veri, Cartesius totum ædificium cognitionum super fundamentum inconsecro reedificare vult.

1° Ad conscientiam se convertens, ab ipsa monetur se dubitare, seu cogitare, ac proinde existere; hoc vero factum alteri priori unitur : ille enim qui cogitat, nequit non esse. Indè celeberrimum effatum Cartesii : *Cogito, ergo sum*. En prima cognitio, et omnium certissima.

2° Sed hæc prima veritas constat facto cogitationis, ex quo eruitur factum existentie, quod cum primo ita con-

nectitur ut unum sine altero concipi nequeat; vi hujus connexionis, secundum factum affirmatur, et indè Cartesius canonem sequentem attulit : *Quidquid continetur in idea clara et distincta verum est.*

3° Hoc principio fretus existentiam Dei demonstrat : Idea enim Dei est in nobis, ut constat testimonio conscientie; atqui in idea entis infiniti notio ejus existentie clarè et distinctè includitur; ergo Deus existit.

4° Sed Deus *necessariò concipitur ut verax*. Atqui veracitas divina veracitatem nostrarum facultatum implicat, quæ sunt donum et testimonium Dei veracis. Hoc pacto certitudinem generatim nanciscimur.

II. Quid sentiendum est de hac methodo?

230. — Thesis. *Methodica dubitatio suo muneri est impar, atque in circulum vitiosum impingit.*

Probatur 1^a pars. Dubitatio methodica invecta est ad certitudinem firmiorem et omnino scientificam constabiliendam; atqui statim ac in dubium revocat veracitatem rationis, sibi præcedit unicum medium quod posset certitudinem scientificam acquirere.

Enim 1° principium illud : *cogito, ergo sum*, non potest ut certum haberi quin intellectus, cujus est percipere et affirmare relationem *antecedentis et consequentis*, sit verax; ergo si intellectus ut verax non habetur, principium illud quo nititur certitudo philosophica, erit dubium.

Si responderetur conscientiam ad illud factum complexum percipiendum sufficere, hæc profectò non valeret responsio; nam analysis et synthesis hujus facti requiruntur ad judicium ferendum. Porro istæ operationes ad intellectum pertinent. Ergo nulla certitudo philosophica, quin intelligentia ut verax habeatur.

2° Quando ex primo effato eruitur canon : *quidquid continetur, etc.*, (229, 2°) id profectò non prestat conscientia, quæ non est facultas ratiocinandi. Ergo hæc methodus suo muneri est omnino impar.

Probatur 2ª pars : Impingit in circulum vitiosum. Ex Dei existentia et veracitate comprobatur veracitas nostra-

rum facultatum. Verum hæc ipsa Dei veracitas non constat nisi jam demonstrata sit veracitas facultatum. Ergo.

§ II. De vera dubitatione seu de scepticismo proprio dicto.

231. Quoad dubitationem scepticam particularem, nullus est fons cognitionis cujus veracitas non fuerit negata : hinc variae formæ scepticismi particularis.

1° *Empiriste*, intellectus et rationis veracitatem impugnantes, contendunt ea tantum esse certa quæ sensibus externis vel sensu intimo cognoscuntur. *Positiviste*, ut aiunt, ulterius progredientes, hoc dogma princeps profitentur : soli experientia externæ confidendum et innitendum est; inde docent nihil affirmari posse de rebus quæ sensuum captum transgrediuntur, ac proinde metaphysicam, non secus ac Theologiam, e dominio scientiæ abiciunt, quæ tota sisteret in cognitione legum naturæ sensibilis generaliorum.

2° *Idealiste*, ex adverso, alii cum Berkeley, seu Vulgares, recusant sensus externos tantum, alii seu Transcendentales, non tantum sensus externos, sed etiam internos, et ipsam conscientiam recusant, ac proinde nihil certum habent, præter puros conceptus ideales.

3° *Rationaliste*, vim rationis individualis seu subjective nimis extolentes, rejiciunt omnes veritates rationi subjective non evidentes : unde quiddam non est rationaliste consideranti intrinsecus evidens reputatur falsum aut dubium. Rejiciunt ergo directè testimonium divinum et omnes veritates supernaturales.

Verum cum has diversas formas scepticismi particularis vel jam confutavimus, vel opportunitate loco et distinctius impugnabimus, in presens impetere sufficit illos tantum scepticos qui dubitant de omnibus veritatibus. Porro inter veteres scepticos, celebriores habentur Pyrrho Eleates (anno circiter 330 ante C. N.), Carneades (anno 170 ante C. N.) novæ Academiæ auctor, et præsertim Sextus Empiricus, qui in libro hypotyposeon ad formam scientificam argumenta scepticorum redegit. Inter scientiores, qui scepticorum deliramenta pene oblivioni data extiterunt, famam aliquam consecuti sunt Montaigne in

Gallia (sec. XVI), Bayle in Hollandia (sec. XVII), David Hume in Anglia (sec. XVIII) etc.

Contra hos omnes, sequentes theses stabiliemus :

232. — THESIS I. *Universalis dubitatio physicè repugnat.*

Probat. Physicè repugnat ut quis naturam suam exuat; atqui universalis dubitatio ipsius naturæ depulsionem importaret. Ergo.

Major non eget probatione, nam evidens est, *v. gr.*; eum qui sensu pollet, frigus et calorem non posse suis temporibus non sentire.

Ad minorem : Quod scepticismus universalis naturam exuere velit, non minus evidens est : Homo, cum habeat facultates cognoscendi, non potest abjicere omnem cognitionem certam, nam idem esset ac abjicere ipsam facultatem; facultas enim cognoscendi nunquam suum officium veritatis assequendæ adimpleret.

Ergo universalis dubitatio physicè repugnat.

Præterea sceptici universales seu pyrrhonicæ sibi perpetuè et apertè contradicunt : isti enim homines usibus vite sicuti dogmatici se gerunt : *v. gr.* cibo reficiuntur, pericula vitant, contractus realitatem admittunt, etc. Ergo in omni vita ordine sicuti dogmatici se gerunt, dum in ordine speculativo de omnibus dubitant.

233. — THESIS II. *Cum vero pyrrhonicò qui se in omnibus scepticum esse profiteretur, disputari nequit.*

Probat. Ad disputationem instituendam requiritur : 1° Fundamentum et 2° conditio demonstrationis; atqui sceptici perfecti fundamentum et conditionem demonstrationis rejiciunt. Ergo.

Demonstratio exordiri debet ab aliquo principio certo, secus conclusionem certam nunquam dare posset; præterea requiritur ut rationi vis non repudietur, nempe, ut non negetur mentem posse ab uno vero in aliud tibi devenire. Igitur disputatio subaudit principio certa et possibiliter transeundi sine errore ab hisce principiis ad conclusiones. Atqui ille qui scepticum se in omnibus esse profiteretur 1° nullum admittit principium certum, necnon

2° omnem ratiocinio vim denegat. Ergo cum tali homine disputari nequit.

Verum si disputatione convinci nequeunt, possunt tamen absurditatis et insipientiæ coargui; eorum sane doctrina facillimè everti potest.

234. — Thesis III. *Universalis dubitatio intrinsecam contradictionem includit.*

Probat. Scepticismus universalis in patenti contradictione versatur 1° ex eo quod praxis theoriæ respuit, 2° ex eo quod dogmatismum impugnare nequit, quin dogmatismum affirmet. Ergo.

1° Est patens contradictio inter praxim et theoriæ, ut constat ex antea dictis (232). Unde *physicè* repugnat.

2° Nequit scepticismus affirmari quin dogmatismus adstruatur. Itaque *metaphysicè* repugnat.

Etenim, 1° scepticus, qui docet in omnibus rationem esse fallacem, in hanc persuasionem devenire nequit nisi ex rationis usu: ex perpensa enim falsitate dogmatismi aliquis se scepticum proficitur, et ideo vi ratiocinii.

2° Dum dubium affirmat, semper pro vera et inconcussa tenet *veritatem dubii*, nempe propositionem sequentem ratam ac veram habet: *nihil cum certitudine cognoscere possum*. Igitur ex sola dubii positione affirmat aliquid verum, et præterea inconcussum habet testimonium conscientie illud verum referentis.

235. — *Corollarium.* Cum intrinsecus repugnet universalis dubitatio, patet 1° contra Cartesium et Hermesium philosophiam ab universali dubitatione sive fictitia sive reali exordiri non posse; ab aliqua ergo affirmatione *per se* indubia initium sumere debet; 2° contra quosdam rationalistas, initium philosophandi stare necessario in aliqua veritate *indemonstrabili*, quæ scilicet propria fulgeat perspicuitate, et per alia principia superiora collustrari nequeat. Qui enim vellet in omnibus ad certitudinem philosophicam ope solius demonstrationis devenire, ipsam philosophandæ possibilitatem destrueret. Patet 3° contra idealistas et rationalistas principium philosophandi non esse in solis principiis rationis, nec in solis factis experientie; sed in utrisque mutuo conspirantibus.

De veritatibus primitivis et de idearum valore objective.

236. — Veritates primitivæ, quæ ut fundamentum, seu ut primæ regulæ, cujuslibet demonstrationis haberi debent, sunt tantummodo tres, licet multa alia sint principia indemonstrabilia. Dicuntur « primitivæ, » non in eo sensu quod sint fons omnis cognitionis, sed quia illis innititur omnis certitudo. Istæ veritates sunt:

1° *Factum primum*, quod est existentia propria cogitantis. Dicitur factum *primum*, quia negative est primum, quatenus nullum aliud factum ante ipsum affirmatur.

2° *Principium primum*, quod est contradictionis principium: *idem non potest simul esse et non esse*. Fundatur enim in idea entis, quam intellectus omnium primam format, et ex ea *immediate* intelligitur.

3° *Conditio prima*, nempe rationis aptitudo ad veritatem assequendam. Sane admitti debet 1° philosophum antequam discat philosophiam; 2° principium demonstrationis ante quamlibet demonstrationem; 3° possibilitas scientiæ anto scientiam.

236 bis. — Notandum est quod illa aptitudo ad cognoscendum exprimit ipsam essentiam mentis, quæ non est nisi facultas cognoscendi. Porro, cum illa veritate primitiva et indemonstrabili necitur altera de *valore objective idearum*, quæ et ipsa nequit per se demonstrari; tamen indirecte demonstratur, ostenso scilicet nexu evidenti cum essentiali aptitudine mentis ad cognoscendum: dicere enim ideas habere valorem objective, idem est ac affirmare ideas representare aliquid seu esse apprehensiones rerum. Porro, licet dubitare possemus an reale sit quod cogitamus, an verum sit quod exprimitur nostris iudiciis, feri tamen nequit quod dubitemus an aliquid sit quod ab ideis representatur, an sit illud idem quod apprehendimus seu per ideas cogitamus (192).

Quod hic valor objective nequeat *directe* demonstrari constat ex eo quod demonstratio fieri nequeat nisi per ideas, et nisi jam supposito earum valore objective: demonstratio debet ostendere rem esse sicut effertur, ac proinde præsupponit certam notitiam ordinis objective.

236 ter. — Ordo idealis cognitionem nostrarum innititur *primo principio*, et ordo realis, *primo facto*. Metho-

dus quæ, rejecto plane ordine externo et experimentali cognitionum, in solis principiis rationalibus a priori evolvendis tota est, dicitur methodus *transcendentalis*: dum methodus quæ, relicto omnibus principiis rationalibus, ad sola facta scrutanda totam scientiam revocat, dicitur methodus *experimentalis*, cui revocatur hodiernus *positivismus*, ut appellatur: hic enim totum ambitum scientiæ ad solam factorum *sensibilium* investigationem coarctat.

Utraque methodus, ut constat ex dictis, est quædam particularis forma scepticissimi, et ideo amplior confutatio transcendentalismi et positivismi hic esset redundans et inutilis.

CAPUT III.

DE VERITATIS CRITERIO.

237. — *Kerkhov*, quod juxta vim nominis *judicatorium* significat, est norma secundum quam verum a falso scernimus, seu, aliis verbis, est aliquod medium judicandi, quod de veritatis possessione nos certos reddit. Exhibet ergo *motivum* certitudinis.

Duplex distinguitur criterium: 1° criterium *per quod nempè fons* cognitionum, qui constat facultate qua judicium profertur: de illo criterio *egimus* in superiore capite. 2° Criterium *secundum quod*, seu motivum quod cognitionum veritatem suadet: de hoc secundo agendum est.

Loquimur de criterio propriè dicto, nempè de illo quod omnibus particularibus criteriis implicitum est, vimque tribuit, ideoque est universale. Sunt enim particularia criteria, quæ cognitionum singularium veritatem suadent. Sed in his iudiciis specialibus latet iudicium generale, quod omnibus inest, eisque totam vim tribuit: en criterium veritatis propriè dictum. Hujus proinde criterii characteres sunt: unitas et universalitas, priores et infallibilitas.

Circa illud, per viam eliminationis procedendo, quaeremus 1° quid non sit, seu falsa criteria repellemus, 2° quid sit, seu verum criterium determinabimus et tuebimur.

ARTICULUS I.

De falsis criteriis.

238. — Falsa criteria a variis auctoribus inducta ad duplicem classem reduci possunt. Prima classis ea comple-

ctitur quæ normam illam judicandi reponunt in *aliqua re extrinseca* tum rationi nostræ, tum objecto huic de cujus veritate certitudinem quaerimus. Secunda classis ea complectitur criteria quæ sunt *mere intrinseca* subjecto judicanti.

De criteriis utriusque classis agemus in sequentibus propositionibus.

239. — **THESIS I.** *Auctoritas sive humana sive divina non est unicum veritatis criterium.*

Hæc propositio duplicem complectitur partem: in prima parte contra De Lamennais demonstrabimus humanam auctoritatem non esse unicum veritatis criterium; secunda pars contra Haectium, Bautain, etc., assertit auctoritatem divinam non esse unicum veritatis criterium.

1^a pars. Assertit De Lamennais rationem individualement *per se minime* valere ad aliquod cum certitudine cognoscendum; et idem statuit circa sensum intimum, sensus externos et ratiocinium. Hæc omnia media, juxta ipsum, haberi debent ut tot fontes dubii et erroris; regula infallibilis seu unicum veritatis criterium est consensus communis humani generis, cujus testimonium ipsius Dei testimonium est. Illud systema a Gregorio XVI, P. Max., fuit proscriptum (Encycl. die 25 junii anno 1844). Ejus autem falsitas sequenti argumento adstruitur:

Haberi nequit ut universalis norma judicandi quod 1° totum fore genus humanum qualibet certitudine orbarret, 2° secum pugnat, atque 3° non nisi per aliud criterium definiri potest. Atqui hæc omnia dici possunt de criterio illo quod invenit De Lamennais. Ergo.

Probatur minor. 1° Majorem partem generis humani privaret certitudine, ut per se patet; nam evidens est majorem partem hominum non posse ad omnia tempora et loca se protendere ad illum consensum colligendum.

2° Secum pugnat. Nam *omnes homines* singillatim sumpti multa ut rata et certa habent antequam consulant illum sensum communem; atqui illud testimonium omnium hominum constituit consensum communem. Ergo consensus communis fatetur, homines aliquid certo cognoscere posse sine illo criterio a De Lamennais invento, ac proinde in hæc hypothesi consensus communis pugnat cum sensu communi.

3^a Non nisi per aliud criterium definiri potest. Motivum certitudinem determinans debet cognosci priusquam certitudinem determinet. Ergo consensus communis, qui esset unicum illud motivum, debet cognosci seu determinari antequam adhibeatur. Atqui non potest determinari nisi per se aut per aliud criterium. Si *per aliud*; ergo istud præexistit, ac proinde consensus communis non est unicum et primum criterium. Si *per se*; jam impingimus in circulum vitiosum, et præterea in seriem indefinitam: unus enim consensus per aliud distinctum definiretur, et iste per alium, et sic deinceps...

Ergo numquam inveniretur primum criterium seu primordialis norma judicandi.

Prob. 2^a pars. quæ est contra Huetium et nonnullos Traditionales philosophos, videlicet: *revelationem divinam neque unicum veritatis criterium esse, neque ordine primum.*

Et enim, divina revelatio quasdam veritates prævias subaudit, scilicet 1° Deum esse, 2° Deo revelanti esse credendum, 3° Deum aliquid credendum proponere; atqui divinæ revelationi fidem non adhiberemus nisi istæ veritates ut certæ haberentur; ergo revelatio, quæ de his veritatibus nos certos reddere nequit, non est unicum et ordine primum veritatis criterium.

240. — *Scholium.* Hæc doctrina circa criterium veritatis spontè fuit ex doctrina Traditionali, ut ostendimus in psychologia, et ipse De Lamennais, ut expressis verbis testatur, eam deprompsit ut corollarium ex hæc doctrina.

244. — THESIS II. *Ultimum veritatis criterium reponi nequit 1° in testimonio conscientiæ, 2° in sensu seu interiori affectu animi, neque 3° in cæcæ naturæ instinctu.*

Nota. Ultimam partem theses propugnans contra Reid et totam scholam Scoticam; secunda adstruitur contra Jacobi, Benj. Constant, Rousseau et alios, et tandem primam tuetur contra Galuppium.

Prob. 1^a pars. *Ultimum veritatis criterium non reponitur in testimonio conscientiæ.*

Et enim conscientiam testimonium versatur circa facta interna, et actu reflexo constat. Atqui criterium generale nos certos reddere debet de factis externis sicut de internis, et simul est norma pro cognitione directa non minus

quam pro reflexo. Ergo impossibile est ut testimonium conscientiæ sit ultimum veritatis criterium.

Prob. 2^a pars. *Illud criterium non stat in interno affectu animi.*

Probat. Quod merè subjectivum est, variabile, indefinitum, atque a subjecti physica constitutione, phantasia, præjudiciis, cupiditatibus, etc., maximore dependet, non potest esse ultimum criterium veritatis objectivæ, immutabilis. Atqui talis est interior affectus animi. Ergo falsum est criterium quod invexerunt *sentimentales*.

Prob. 3^a pars. *Cæcus naturæ instinctus non est ultimum atque universale veritatis criterium.*

Juxta Reid ejusque scholam, est in nobis quidam instinctus naturalis mentem invincibiliter impellens ad quædam affirmanda, quorum nulla ratio reddi potest. Hic instinctus ab ipsis sensus communis nuncupatur, qui veritates primordiales ita asseverat ut homini non relinquat facultatem expendendi aut introspicendi motivum sui assensus. Quorum placitum ita falsi arguitur:

Prob. I. Illud quod certitudinem omnem irrationabilem redderet atque ipsi scientiæ fidem cæcam subrogaret, nequit esse ultimum veritatis criterium. Atqui hæc omnia efficeret criterium Reidii. Ergo.

1° *Reddit certitudinem irrationabilem*, nam, in hac sententia, humana mens nunquam posset naturalis certitudinis rationem sibi reddere.

2° *E medio scientiam pellit*: Scientia est cognitio certa et evidens per demonstrationem propter quid acquisita, ac proinde exorditur a principiis certis et evidentiis, quorum evidentia et certitudo in omnes conclusiones refunditur. Atqui systema scholæ Scoticæ ad fidem cæcam reducit cognitionem *primordiarum veritatum*. Ergo cognitio omnis, quæ ab hisce veritatibus exorditur, ad fidem cæcam reducit, ac proinde nulla remanet scientia propriè dicta.

II. Præterea ut per illud criterium certus sim de aliquo, requiritur ut indubie sciam 1° hunc instinctum revera esse in me, et 2° me tuto ducere ad veritatem. Jamverò de his omnibus certitudinem habere nequeo nisi per aliud criterium. Et enim si necessitate naturæ seu vi ejusdem instinctus his fido, tunc revera mihi necessarium est ita

credere; sed an res verè ita sit, prorsus nescio. Ergo.

242. — *Scholium.* Hic non agemus de sententiis que criterium veritatis reponunt sive in rationibus eternis in ipsa mente divina a nobis immutabiliter perspectis, sive in idea entis idealis, sive tandem in intuitione ipsius actus que Deus creat existentias. Hæc figura prorsus gratuita, que experientia non minus quam rectæ rationi repugnat, confutabimus in Psychologia. Cum expendamus ipsa systemata a Malebranche, Rosmini, Gioberti invecata, hæc critica excohemus.

ARTICULUS II.

De universali veritatis criterio seu de evidèntia.

243. — Agitur hic de certitudine naturali, nequam vero de certitudine supernaturalis fidei. Generale criterium quod hæc certitudinem naturalem determinat, quodque in omnibus criteriis particularibus latet implicitum, ac terminus analysis partialium motivorum assentiendi exhibet, inquirimus. In nostra sententia illud criterium universale est evidèntia. Hinc debemus 1° sedulo declarare quid sit evidèntia, et 2° probare quod in ea consistit criterium veritatis.

§1. De evidèntia in se.

I. Quid est evidèntia?

244. — Evidèntia nihil est aliud quam *objecti perspicuitas* seu *visibilitas quædam emans.* Hæc visibilitas consurgit 1° ex realitate objecti, 2° ex copia lucis que objectum illustrat, 3° ex eo quod objectum luce sua facultatem videndi actu percellat; que tria *significatione propria* evidèntiam *insensibilem* constituunt: *in sensu translato* evidèntiam *intelligibilem* determinat. Equidem *realitas* idem dicitur ac *veritas*, et *lux* pro *motibus* veritatem manifestantibus sumitur.

Hæc autem omnia se tenent ex parte objecti: undè evidèntia objectiva strictè definiti potest: *ipsa cognoscibilitas* (151, 2°) *se se manifestans intellectui ea claritate, ut assensum per se et necessario determinet.* Et in eodem sensu solet etiam definiti: *necessaria veritatis intelligibilitas.*

245. — Sed perceptio hujus rei evidèntis cum *ipsa evidèntia* permisceri non debet. Perceptio enim est affectio subjecti intelligentis. Jamverò evidèntia strictè sumpta, ut modò definita fuit, non ad intellectum pertinet, sed ad

objectum intellectus: quod luculenter patet ex usu loquendi. Nemo enim dicit: *Ego sum evidens*; sed rectè dicitur: *Hoc est evidens, evidèntia resistere, nos cogi ab evidèntia.* Ergo evidèntia proprie et strictè est tantum *objectiva.*

Verumtamen cum cognoscibilitati respondeat cognitio, fit ut aliquando evidèntia *subjectiva* dicatur. Hæc evidèntia subjectiva, que est aliquis status mentis veritatem clarè percipientis, ac proinde *effectus* evidèntiæ, potest definiti: *ipsa claritas intellectiois et necessitas assensus respondentis evidèntia objectiva.*

246. — Cum evidèntia sit fulgor veritatis, patet ideas strictè loquendo non dici evidentes (156); judicia duntaxat dici possunt evidèntia (155).

II. Quotplex est evidèntia?

247. — Licet evidèntia, que *abstractè* (nempe quatenus ipsa *évidènce* distinguitur ab *evidente*), est objecti claritas, sit unica, tamen pro *ratione modè* quo se contuendam menti porrigit, est multiplex; et sub hoc respectu debet presertim considerari, qui se refert ad originem certitudinis.

1° Evidèntia potest esse *immediata* vel *mediata* quatenus veritas per se menti innotescit, vel tantum vi relationis cum alia veritate prius cognita.

2° Evidèntia vel absoluta est, vel hypothetica:

Dicitur *absoluta* quando res aliter se habere nequit in qualibet hypothesi: v. gr., totum est majus sua parte. Est *hypothetica* quando absolute loquendo, res aliter se habere potest, ac proinde, data hypothesi, aliter verè esset; v. gr., hic mortuus non reviviscet nisi fiat miraculum.

3° Potest etiam dividi in *intrinsicam* et *extrinsicam.*

Dicitur *intrinsicam* quando res sola spectata, manifestatur nexus necessarius qui sive absolute, sive hypotheticè constat inter subjectum et prædicatum, ut in hac propositione: Omnis effectus habet causam. Ipsa ergo veritas manifestata menti est in se evidens.

Dicitur *extrinsicam*, quando non prodit ex ipsa manifestatione objecti, sed ex manifestatione alicujus extrinseci cum propositionis veritate necessario connexi. Evidens est ratio postulans assensum huic veritati; et sic ista veritas,

in se non evidens, fit tamen evidens in fulgore hujus rationis. Exemplum habemus in omnibus judiciis quæ in auctoritate fundatur. Auctoritas est aliquid hisce veritatibus extraneum: verumtamen constituit evidentiam harum veritatum, quæ proprio sensu *evidentes* dici nequeunt, sed solum evidenter *credibiles*.

§ II De evidentiâ ut est criterium veritatis.

248. — *Thesis. Evidentiâ, prout a nobis fuit definita, est universale et ultimum veritatis criterium.*

Probatur. Criterium veritatis, ut constat ex dictis (237), est indicium aut norma qua veritatem a falsitate distinguimus, seu motivum quo adducimur ad assensum certum; atqui hæc norma aut illud motivum non potest esse nisi evidentiâ. Ergo evidentiâ est criterium veritatis in genere inspectum.

Probatur minor. 1° Certitudo gignitur quando omnis formido errandi penitus excluda est (168). Atqui formido errandi cessat statim ac nulla remanet suspicio quod res aliter se habere queat ac apparet, seu quando *necessitas* propositionis est planè comperta.

Ergo hæc necessitas propositionis seu evidentiâ veri (155, 244) propositi menti innotescens, est criterium veritatis, id est, motivum determinans assensum certum; statim ac cognoscimus rem necessario ita esse, veritas propositionis fit nobis perspicua, et assensum determinat certum.

2° Si partialia motiva sedulo investigemus quibus adducimur ad certitudinem, videbimus ea referri in quoddam motivum generale. Illud est *perspicuitas veritatis* seu *ipsa veritas* objecti prout ita contuendam se porrigit ut appareat necessariò esse sicut se porrigit.

Exempla. 1° Quoad judicia rationalia immediata, nempe quorum elementa sunt ideæ universalissimæ, et ideo comprehensione notarum simplicissimæ, et ideo sequens; totum est majus sua parte, motivum assensus est *perspicuitas veritatis necessarii* inter subjectum et attributum, seu evidentiâ propositionis.

2° Judicia mediata ut certa habentur statim ac *nexus* horum judiciorum cum principio certo fit *perspicuus*; quando mens videt nexum seu intelligit demonstrationem,

evadit certa. Quamdiu hic nexum non fit ita intelligibilis ut eluceat *rem necessario ita esse*, mens non quiescit.

Ergo indicium veritatis est necessaria ejus intelligibilitas menti innotescens.

3° Si agitur de judicio experimentalî, v. gr., hic lapis est niger; statim ac lapis ita oculis fit perspicuus, ut clarè deprehendam lapidem ita esse et non aliter, certus sum. Indicium veri est etiam perspicuitas objecti.

Indicium ergo, quo ratio naturaliter utitur ad veritatem discernendam, est evidentiâ.

249. — *Scholîa.* I. Intellectus, *per se* spectatus, veritati quæ ipsi evidens est, assensum denegare nequit; nam intellectus est potentia necessariò agens, nimirum quæ a suo objecto determinatur ad actum. Verumtamen intellectus, per voluntatis influxum, *aliquando* potest ab assensu retrahi. Dixi *aliquando*, nam quoad veritates immediatas, voluntas non potest impedire assensum intellectus. Sequentes propositiones: aliquid non potest simul esse et non esse; totum est majus sua parte, possunt utique ore negari, sed interna veritatis earum persuasio tolli nequit: excludunt enim ejusmodi veritates possibilitatem formidinis sive prudentis sive imprudentis. Si agitur de veritatibus mediatis, voluntas potest, saltem *indirectè*, nempe divertendo attentionem ab objecto, assensum impedire: excludunt sanè istæ veritates possibilitatem formidinis prudentis de errore, non tamen formidinis imprudentis. Inde intellectus ex se aliquo modo indeterminatus remanet, ac proinde potest a voluntate inclinari.

II. Evidentiâ est infallibilis, nam si indicium veritatis fallibile diceretur, ratio esset planè inepta ad veritatem acquirendam, quam certò recognoscere non posset.

CAPUT IV.

DE ERRORUM ET IGNORANTIÆ CAUSIS.

250. — Jam perspicit antea fontibus veritatis ex una parte, et indiciò quo eandem cognoscimus ex altera, quærendum debemus quare mens a vero aliquando deflectens pos-

sit, aut saltem ad illud usque interdum non perveniat. Sicut enim usus rectus facultatum nos ducit ad verum assequendum, ita earundem abusus nos ad errorum devocat, aut in ignorantia relinquit.

ARTICULUS I.

De errorum causis.

251. — Error reperiri potest tantum in iudicio, siquidem, ut antea diximus, veritas aut falsitas formaliter sumpta non nisi iudicio inest (155).

Judicium subjectivè spectatum est rectum vel erroneum : *rectum*, quando ideam, quæ per attributum exprimitur, refert ad proprium ejus subjectum; *erroneum*, quando hanc ideam a proprio objecto detorqueat ut eam alteri objecto applicet.

Hinc error definitur potest : *Mentis assensus, quo vel negamus conformitatem eorum quæ sunt conformia, vel affirmamus conformitatem eorum quæ sunt disformia.*

Igitur objectum erroris est falsitas, quæ tamen sub veritatis specie menti proponi debet, nam formale objectum intellectus seu ratio ob quam hæc facultas assentit, est veritas; porro quælibet facultas non potest moveri nisi tendendo ad suum proprium objectum : sic, v. gr., oculus non potest videre ubi non est lux.

252. — Thesis. *Fons primarius cujuslibet erroris est in libera voluntatis motione.*

Probatur. Ut antea probavimus, intellectus dupliciter ad assensum determinatur, nempe 1º ab objecto vel 2º a voluntate. Atqui *objectum* quod assensum intellectus extorquere valet, est dumtaxat veritas evidens (248); Ergo *voluntas sola* potest determinare intellectum ad *assensum erroneum*.

253. — Ex dictis (251, 252) patet *causam adequatam* erroris hæc duo postulare : 1º ut falsum sub specie veri intellectui se offerat, 2º ut intellectum voluntas moveat; Porro fontes particulares errorum possunt ad primum aut ad secundum caput reduci.

I. In primum caput refunduntur 1º præjudicia, 2º confusio idearum, 3º auctoritas illegitima.

1º Per *præjudicium* intelligitur *opinio erronea animo altè defixa, quæ tamen utitur tanquam principio certo.* Hæc præjudicia sunt diversa pro indolis, nationis, familiæ, educationis, sectæ, professionis, etc., varietate.

2º *Confusio idearum* adest quando *alicui veritati in judicando inconsultò subrogatur altera*, et tamen ratioeina efformantur eodem modo ac si ageretur de eadem. Hæc confusio et insecia substitutio tanquam radix omnium ferè errorum haberi debet.

Causa hujus confusionis est 1º in imaginatione quæ ab uno phantasmate, ex duobus associatis, statim insecò pergit ad aliud, quo magis percellitur. Est 2º in oblivione alicujus adjuncti, quo elapso, veritas ipsa elabitur; aut etiam 3º in objecti sublimitate vel subtilitate quæ attentionem difficiliorem exquiret; denique 4º est in vocabulorum indeterminatione aut æquivoca significatione.

Generatim ergo hæc substitutio fit ex defectu attentionis ac reflexionis, sive ob ignaviam, sive ob impatientiam, ita ut, neglecto labore expendendi objectum cognoscendum, temerè et inconsultò *sententia proferatur.*

II. Quoad causas proximas erroris quæ refunduntur in *motionem voluntatis*, sequentes sunt notati dignæ :

1º *Affectuum dominantium* quo mens relictis iis quæ inclinationi inordinatè non favent, se convertit ad ea quæ his affectibus consonant : hinc causæ assentiendi non est evidentia, sed ipsa cupiditas. Ad hæc causam generalem pertinent ira, invidia, odium aut inordinatus amor, quibus unicè iudicator de objecto proposito, secundum benevoli vel malevoli animi propensionem, commodum aut partium studium, quod ex antea recensitis enascitur.

2º *Novitatis amor* aut *contradicensi prærigio* ob vanitatem aut nimiam propriæ perspicuitatis fiduciam.

3º Sed causæ omnium pessimæ sunt *voluptas* et *superbia* : Voluptas quæ, ut ait Cicero, *omne lumen animi extingueret*, præsertim si diu et intentè in aliquem dominatam fuerit. Idem sentiendum est de superbia quæ deordinatam sui amore constans, extinguit in primis omne lumen supernaturale, et præterea obcecatur etiam lumen naturale.

254. — Iste omnes causas, quæ primitivam rationem habent in voluntate, intellectum perturbant et illius assensum extorquent antequam evidentiæ veritatis illi affluat: voluntas ergo serenitatem mentis obnubilat, intellectum applicat quibusdam veri apparentiis, et sic illum trahit ad falsum.

Remedia omnium errorum indicatur sequenti effato: *sublata causa, tollitur effectus.*

ARTICULUS II.

De causis ignorantie.

255. — Licet error aliquam semper involvat ignorantiam, cum hæc tamen non potest confundi: error enim importat assensum falsæ propositioni, dum ignorantia nullum includit assensum aut dissensum mentis.

Igitur cause errorum semper haberi debent ut fontes ignorantie, siquidem cause quæ mentem a vero detorqueant, ignorantie, hujus veri exordium dant. Attamen fontes quidam proprii solius ignorantie, qui sunt naturales aut voluntarii.

256. Prima causa ex ipsa naturali hominis conditione petitur, scilicet ex facultatum potentialitate et limitatione: 1° ex facultatum potentialitate, nam homo omnibus scientiis orbatus nascitur, ad quas operosè et pedetentim pervenit ministerio sensuum, qui infirmitate et quadam ingenta inertia laborant.

Deinde 2° ex absoluta facultatum limitatione in virium intensione, namque ratio ipsa, etiam exulta, non est satis *velox* ad citò percipiendum, neque satis *memor* ad retinendum, neque satis *acuta* ad acriter intelligendum, neque tandem satis *ampla* ad multa simul capiendum.

Tandem 3° ex facultatum limitatione relativa, scilicet in ordine ad objecti extensionem: et revera etiamsi dotibus supra enumeratis, quibus caret, eximè polleret ratio, tamen nunquam pervenire posset naturaliter ad omnes veritates cognoscendas: quapropter, sicut dominium ejus objectivum ac possibile est illimitatum, ita ejus dominium reale in ordine consecutionis necessario limitatum est et coarctatum. Hæc ergo ignorantia est

necessaria, non autem voluntaria et prævæ dispositionis. (161)

Autantum Rationaliste nullos esse limites intellectui humano præfinitos, necnon perfectibilitatem naturalem intelligentiæ nostræ se extendere ad totum ambitum intelligibilem. Contra hunc pessimum errorem affirmatur.

257. — THESIS I. *Dantur quedam veritates quæ absolute et per se rationis humanæ captum excedunt.*

Probatur. 1° Ambitus intelligibilium determinatur per ea omnia quæ intellectus infinitus intelligit. Atqui intellectus humanus est finitus, ut potè contingens et successivè perfectibilis. Ergo impossibile est ut hic intellectus ea omnia intelligibilia complectatur, quæ intelligit intellectus infinitus.

2° Tantum abest ut ratio humana ad omnia intelligibilia se extendat, ut etiam innumera sint in ipsis rebus *naturalibus* impervia huic rationi.

258. — THESIS II. *Verumtamen veritates supra rationem dici nequeunt contra rationem esse.*

Probatur. Contra rationem est id quod in terminis quibus constat, veritati evidenti opponitur. Atqui in veritatibus supernaturalibus, quæ supra rationem sunt, ratio suis viribus relictæ, deprehendere nequit convenientiam vel repugnantiam terminorum. Ergo quæ sunt supra rationem, non sunt hoc ipso contra rationem.

Igitur generatim concludimus rationem humanam suapte naturæ, semper aliquam laborare ignorantia.

259. — THESIS III. *Veritates supra rationales, etsi per proprias rationes apprehenduntur et cognosci a nobis nequeant, possunt tamen per fidem et auctoritatem credi.*

Prob. I. Rudes multas veritates scientificas tenent quarum proprias et intimas rationes assequi nequeunt. Ergo nihil impedit quinimod veritates supra rationales semel propositæ cognoscantur et credantur.

II. Veritates, etiam dogmaticæ, cognosci possunt per testimonium (189. 202), minime apprehensa eorum intrin-

seca ratione. Ergo fide firma et certa teneri possunt, si testificans auctoritatem sufficientem habeat.

200. — Secunda causa ignorantie reperitur in ordine *præpostero studiorum*.

Ordo præposterus studiorum variè haberi potest, scilicet:

1° Quando quis ad scientias sublimiores et abstrusiores, neglectis scientiis præviis, propter inconsultam cognoscendi cupiditatem aggreditur;

2° Quando in plures scientias longè dissitas simul discendas quidam incumbere conatur;

3° Quando absque ullo consilio et deliberatione prudenti, sed temeritate et libidine ducti, aliqui talia eligunt studia, ad quæ nullam naturaliter habent aptitudinem.

In primo casu, nequeunt intima scientiis recondita rimari. In secundo, mens mole idearum obruta nihil perspicere capit, nullamque notitiam harum scientiarum distinctam servat. In tertio, operam perdit, relictis disciplinis quibus fractuosè vacare posset.

300. — Tertia causa reperitur in immodico contemptu abstractarum cognitionum et in aversione ab omni ratiocinio prolixo.

I. *Immodicus contemptus notionum subtilium* hominem reddit imparè sive ad cognitionem scientiarum superiorum, sive ad altè cognoscendum de qualibet scientia. Exinde fit ut in ignorantia plena torpescat aut in inchoata cognitione stolidè stagnet.

Hæc causa nostris temporibus valdè communis est. Multi enim negligunt quidquid supra sensus extollitur, et odio habent omne quod imaginationem non delectat, aut sensum seu affectum non expergefecit; a rebus spiritualibus animo abhorrentes, ludibrio habent veluti chimæram, stultam et vanam subtilitatem, omnes illas scientias abstractas quæ captum vulgi exsuperant. Igitur hæc causa partim refunditur in amorem voluptatum, et partim in inertiam seu torporem animi respectu veritatum superiorum. Exinde etiam fit ut illi qui hoc morbo mentis implicantur, ratione dicendi unicè delectentur, necnon ab ipsa veritate abhorreant.

Verumtamen in oppositum scopulum impingere non

debemus, scilicet, in immodicam obscurarum questionum delectationem. Illecebra subtilitatum aut meræ speculationis qua mens tempus tereret in argutiis, est utique defectus longè rarior, sed tamen vitandus. Vergente jam Scholasticorum tempore, fuit æque communis hic ardor cavillandi atque est nostra ætate defectus oppositus.

II. *Timor deordinatus ejuslibet prolixitatis* in ratiocinando est etiam causa ignorantie. Etenim qualibet scientia non nisi ope meditationis et reflexionis acquiritur; constat enim pluribus notionibus inter se nexis, ac proinde cognosci nequit quin hic nexum in lucem ponatur. Porro odium ejuslibet ratiocinii prolixi idem est ac odium meditationis et reflexionis diuturnæ. Ergo hic timor ratiocinii aliquantulum contini meritò connumeratur inter causas ignorantie.

Transitio ad metaphysicam.

Hucusque ideas seu cognitiones ipsas consideravimus, 1° in suis elementis relationibusque intrinsicis, 2° in suis relationibus extrinsecis ad objecta, seu ad res in seipsis. Nunc ad res ipsas transitimus.

Hujus transitus possibilitatem negavit Kantius, eo quod, juxta ipsum, non cognoscimus res ut sunt in seipsis, sed tantum ut apparent in ideis; ejusdem transitionis realitatem negarunt Schelling, Hegel et generatim Transcendentales, eo quod putant ideam idem esse cum realitate, ac proinde Logicam cum Metaphysica.

Sed hæc negationes jam sufficienter præoccupavimus stabilendo realitatem objectivam conceptuum (192). Deinde ex dicendis in Metaphysica evidentiùs apparebit absurditas illorum systematum.

EXPLICIT LOGICA.